

SAHİB RZAYEV

Kitabxanaşünaslıq kafedrasının dosenti

MÜTALİƏNİN FUNKSIYALARI VƏ İNSANA TƏSİR MEXANİZMİ

Bəşər övladı tarixən təbiətdən lazımı səviyyədə səmərələnmək məqsədilə daim mübarizə aparıb. Bu mübarizə təkcə fiziki imkan deyil, həm də mənəvi keyfiyyətlər hesabına həyata keçirilib.

Məlum həqiqətdir ki, insan dünyaya gəlişinin ilk vaxtlarından başlayaraq ətraf mühiti, onu əhatə edən maddi aləmi, əşya və predmetləri öyrənməyə, getdikcə ondan daha çox istifadə etməyə meyllidir. Bununla əlaqədar olaraq insan müəyyən keyfiyyətlər əldə etmək, təbiət və cəmiyyətin qanunlarını daha ətraflı öyrənmək üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə edir. Bu cəhətdən təbiət və cəmiyyətin inkişaf qanunlarını, eləcə də bəşəriyyətin əldə etdiyi nailiyyətləri mahiyyətcə mənimsəmək üçün ən səmərəli vasitə olan mütaliədən istifadə etməli olur. Artıq danılmaz həqiqətə çevrilmişdir ki, insan təfəkkürünü tam qidalandırmaq, istənilən anlayışı bütün təfsilatı ilə dərk etməyə kömək göstərmək baxımından heç bir köməkçi vasitə mütaliəni əvəz etmir. Belə ki, məlumatlandırıcı vasitələr olan radio, televiziya, kino, teatr, hər cür mühazirələr tamaşaçıların və dinləyicilərin iradəsindən və istəyindən asılı olmayaraq fəaliyyət göstərir. Belə ki, insan onu maraqlandıran hər hansı suala istədiyi vaxt həmin vasitələrdən cavab ala bilməz. Bizim mütaliəmiz isə öz istəyimizdən, iradəmizdən asılıdır. Yəni hər hansı məsələ haqqında məlumatlanmaq məqsədilə çap məhsulundan istədiyimiz vaxt, istənilən şəraitdə istifadə etmək imkanına maliklik.

Mütaliənin mahiyyəti açılarkən məlum olur ki, mütaliə hər hansı mətndə verilmiş məlumatı əxz etməyə yönəlmiş kommunikasiya - əlaqə fəaliyyətidir. Bu kommunikasiyada müəllif, çap məhsulu, oxucu və ya oxucu auditoriyası iştirak edir. Tədris proqramının tələbinə uyğun olaraq oxucu məfhumunun məzmununu açmağa ehtiyac duyulur. Oxucu məfhumu haqqında professor A.A.Xələfovun fikrini olduğu kimi verməyi

lazım bildik. Professor A.A.Xələfov yazır: «Bizcə, oxucu sözü öz məzmununda kitaba təkə bir günlük tələbi olan adamı ifadə etmir, əksinə kitaba daimi ehtiyacı olan, öz professional səviyyəsini və mənəvi zənginliyini həmişə təkmilləşdirən, kitabxananın daimi abonenti olan, kitabxananın ictimai fəaliyyətində ardıcıl iştirak edən, sistemli qaydada biliklərə yiyələnmək istəyən, kitabxana mühiti yaradan ziyalı şəxslər oxucu tituluna sahib ola bilərlər».(3, s.278).

XX əsr mahiyyətə elmi-texniki tərəqqi əsri olduğu kimi, mütaliənin də geniş vüsət aldığı bir əsrdir. Həm bütün dünyada, həm də bizim ölkəmizdə kitab nəşri, eyni zamanda geniş kitabxanalar şəbəkəsinin yaradılması, onların oxuculara xidmət işi, əhalinin bunlardan səmərələnməsi sahəsindəki göstəricilər bu fikri təstid edir. Həm elmi-texniki tərəqqinin, həm də sosial tələbatın nəticəsi kimi bu gün mütaliə həyatımızın ictimai hadisəsinə çevrilmiş, nəticədə geniş sosial məzmun kəsb etmişdir.

Müasir elm mütaliyə, onun mahiyyətinə, prinsiplərinə, məzmununa və quruluşuna cəmiyyətin sosial və iqtisadi həyatında gedən proses kimi baxır.

Bir cəhəti qeyd edək ki, mütaliə mahiyyətə fərdi psixoloji proses olsa da, cəmiyyətin sosial həyatına, ictimai marağın istiqamətlərinə, mövcud maraqların məhsulu olan yeni ideyaların yayılmasına, bütövlüklə hamının malına çevrilməsinə imkan yaradır.

Məlumdur ki, insanların müxtəlif xarakterli maraqları və tələbatları olur. Hər bir kəsin özünə məxsus marağı tələbatı və mütaliə tələbatının və mütaliə marağının yaranmasına təsir göstərə bilər. Eyni zamanda insanın mütaliə marağının və mütaliə tələbatının reallaşmasında mühüm rol oynayır.

Maraq nədir? Tələbat nədir? Bunu izah edək. Marağın və tələbatın bir-birinə mahiyyətə oxşar və fərqli cəhətləri vardır. Marağ – obyektin emosional cazibədarlığına və həyatı əhəmiyyətinə görə insanın ona olan seçimə müsbət münasibətidir.(1,s.351)

Tələbat isə – insanın konkret həyat şəraitindən asılılığını ifadə edən və onun bu şəraitdə aktivliyini şərtləndirən özünəməxsus psixi halətidir. (2,s.141) Bu mənada insanın maraqları

və tələbatları onun gündəlik mütaliəsinin hərəkətverici qüvvəsidir. Müasir insanın həm tələbatları, həm də maraq obyektləri əvvəlki dövrlərlə müqayisədə həm çoxcəhətli, həm də rəngarəngdir. Bu çoxcəhətlik və rəngarənglik isə mütaliənin geniş vüsət almasına, kütləvi xarakter daşmasına səbəb olan amillərdən biridir.

Müasir insanın mütaliə tələbatının artmasını şərtləndirən amillərdən biri də elmi-texniki nailiyyətlərdir. Dünyanın qabaqcıl ölkələrində istehsal sahələrinin yeni-yeni texnika ilə silahlanması, yeni elmi kəşflərin, böyük elmi nailiyyətlərin meydana gəlməsi, yeni-yeni elm və bilik sahələrinin yaranması, eləcə də dünyada gedən ictimai-siyasi proseslər mütaliəni obyektiv sosial zərurətə çevirmişdir.

İndiki dövrdə dünya xalqları öz ölkələrində sosial xarakter daşıyan və ictimai məzmun kəsb edən mühüm problemlərin həllində fəal iştirak etməyə xüsusi səy göstərirlər. Eləcə də bizim müstəqillik əldə etmiş respublikamızın vətəndaşları ölkənin tale yüklü problemlərinin həllində öz səylərini əsirgəmirlər. Bu isə hər kəsdən yüksək ictimai şüur, mənəvi zənginlik, intellektual imkan tələb edir. Bütün bunlara nail olmaq üçün axtarış obyektini kimi çap məhsullarına, öyrənmək vasitəsi olan mütaliəyə ehtiyac yaranır.

Həyatda insanın məqsədyönlü inkişafı üçün müvafiq biliklər sisteminə yiyələnməsi vacibdir. Bu məqsədlə ilkin ümumi biliklər əldə etmək üçün bütün inkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi respublikamızda da ümumtəhsil məktəbləri yaradılmışdır. Eyni zamanda ölkə vətəndaşlarının müəyyən ixtisas və peşələrə yiyələnməsi üçün ali və orta ixtisas məktəblərinin bütöv şəbəkəsi fəaliyyət göstərir.

İstər ümumtəhsil, istərsə də ali və orta ixtisas məktəblərinin tədris proqramında nəzərdə tutulan biliklər insanın həyata fəal müdaxiləsi üçün kifayət deyildir. Təcrübələr göstərir ki, heç bir ali məktəb öz məzunu olan mütəxəssisə müəyyən ixtisas üzrə müasir həyatın tələbi həcmində məlumat və biliklər məcmuunu verə bilmir. Bu isə təbii haldır. Çünki müəyyən vaxtla məhdudlaşan ali və orta ixtisas təhsili məktəblərinin proqramları lazımi bilikləri tam şəkildə özündə əks etdirmək imkanına malik deyildir.

Ona görə də zamanın tələbinə uyğun olaraq rəsmi təhsillə şəxsi təhsil mütlaliəsi paralel getməlidir. Bu baxımdan mütlaliə mühüm elmi-nəzəri problemdir.

Geniş oxucu kütləsi arasında kitab təbliğini və oxucu mütlaliəsini istiqamətləndirməyin elmi əsaslarını təhlil edən mütlaliə nəzəriyyəsində təkmilləşmə prosesi gedir. Müasir kitabxanaşünaslıq mütlaliənin sosial, sosial psixoloji və pedaqoji problemlərinin, eyni zamanda onun ictimai həyata təsirinin tədqiqi sahəsində geniş nailiyyətlər qazanmışdır.

Keçmiş ittifaqda aparılmış tədqiqatlar, eyni zamanda BDU-nun kitabxana-İnformasiya fakültəsinin kollektivinin elmi-nəzəri fikirləri və mövcud təcrübə bu qənaətə gəlməyə əsas verir ki: a) Mütlaliə insanlar üçün fasiləsiz artmaqda olan sosial tələbatdır; b) Mütlaliə insanların ictimai şüurunun formalaşmasına və təhsil səviyyəsinin yüksəlməsinə, artmasına təsir göstərən ictimai əlaqə sistemidir.

Bununla da mütlaliənin cəmiyyətdə ictimai rolu müəyyənləşir. Bu baxımdan mütlaliə mühüm tədqiqat problemi kimi kitabxanaşünaslıqla bərabər sosioloqları, psixoloqları, pedaqoqları da eyni dərəcədə maraqlandırır. Mütlaliə ictimai məzmun kəsb etməklə bərabər, həm də fərdi məzmunu malikdir. Yəni mütlaliə prosesi hər bir oxucunun fərdi-psixoloji keyfiyyətləri ilə əlaqədar olaraq fərdiləşir.

Cəmiyyətdə insanların əksəriyyətinin mütlaliə marağının məqsədəuyğunluğu, dərin ideyalılığı və yüksək mütərəqqiliyi mövcuddur. Əlbəttə bu hal bütün oxucularda eyni vəziyyətdə deyildir. Çünki sosioloji tədqiqatların nəticələri göstərmişdir ki, cəmiyyətdə mütlaliə tələbatının müxtəlifliyi hər bir oxucunun mədəni və intellektual səviyyəsi, həyat təcrübəsi, ixtisası, həyat fəaliyyətinin xarakteri ilə, özünəməxsus fərdi xüsusiyyətləri, həyata münasibətdə zövq və təmayül müxtəlifliyi ilə əlaqədardır. Bununla əlaqədar mütlaliənin həm ayrı-ayrı fərdlərin, həm də cəmiyyətin həyatının bütün tərəflərinə bilavasitə təsir göstərən ictimai hadisə kimi qiymətləndirilməsi vacib sayılır.

«Mütlaliə məlumat-axtarış və idraki fəaliyyət növü kimi insanın inkişafında, tərbiyəsində və təhsilində xüsusi yer tutur».

(5,s.13) Bu isə cəmiyyətin ümumi inkişafı fonunda mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Mütaliənin ictimai məzmunu özünü əsasən üç istiqamətdə göstərir:

1. Mütaliə üçün materialın seçilməsi və oxunmuş ədəbiyyatın qiymətləndirilməsi meyarı insana ictimai təsir amili və mexanizmi ilə şərtlənir.

2. Mütaliə üçün material və qiymətləndirmə motivləri şəxsiyyətlər arasında əlaqə predmetidir və ictimai mütaliə atmosferi yaradır.

3. Mütaliənin nəticələri insanın ictimai və istehsalat fəaliyyətində əks olunur, onun dünyagörüşünün, əməyinin səmərəliliyini müəyyən edir.

Bütün bunlar isə mütaliənin sosial xarakterini açan faktlardır.

Mütaliə prosesində oxucu kitabla sosial psixoloji münasibətlərə girir. Məhz bu münasibətlərin mexanizmini və onun sosial nəticələrini aşkar etmək mütaliə haqqında elmin mühüm vəzifələrindəndir.

Kitabla ünsiyyət, ədəbiyyatın qavranılma formaları barədə müxtəlif fikirlər söylənilsə də, mütaliə nəzəriyyəsi, onun elmi metodoloji xüsusiyyətləri elm aləmində hələ də formalaşmaqdadır. Bu da çox güman ki, onun bir çox elmlərin maraq dairəsində, o cümlədən fəlsəfə, sosiologiya, psixologiya, pedaqogika, filologiya, kitabxanaşünaslıq elmləri üçün tədqiqat obyektinin olmasından irəli gəlir.

Odur ki, mütaliənin bütövlükdə mahiyyətini müəyyənləşdirmək üçün adları çəkilən elm sahələrində mütaliə barədə mövcud biliklərin inteqrasiya edilməsi zəruridir.

Göründüyü kimi, mütaliə problemləri ilə bilavasitə məşğul olan elmlər insan, insan təbiəti, cəmiyyət, bir sözlə insanla bağlı olan bütün amillərlə üzvi surətdə əlaqədardır. Buna görə də mütaliənin özünün tədqiqat obyektlərindən biri kimi insanı, şəxsiyyət və onun şüurunu, cəmiyyətdə tutduğu mövqeyini və həyatı fəaliyyət növünü götürmək məqsədəuyğun hesab edilə bilər.

Qeyd etmək lazımdır ki, hər bir elm sahəsində olduğu kimi mütaliənin də elmi-nəzəri əsaslarının müəyyənləşdirilməsi üçün ilk növbədə onun modelləşdirilməsi, başqa sözlə onun müxtəlif aspektlərini əhatə edən ümumi bir modelinin yaradılması vacibdir. Əgər nəzərə alsaq ki, bu modelin iki qanadından birini təşkil edən əsas komponent – subyekt – insandır – onda belə bir qənaətə gəlmək olar ki, mütaliə prosesinin özü ilk növbədə fərdi-psixoloji prosesdir. Mütaliə nəzəriyyəsini formalaşdırarkən insan şəxsiyyətini, onun şüur və fəaliyyətini, eyni zamanda onun tələbat və maraqlarını kitabla vəhdətdə nəzərdən keçirmək lazımdır.

«Subyekt - obyekt» modeli ilə izah olunan mütaliə nəzəriyyəsinin əsas problemləri ilk növbədə mütaliəni doğuran səbəblər, məqsəd və onu şərtləndirən vasitələr, mütaliə vərdisləri, mütaliə prosesinin özü və onun davam etmə mexanizmi, qavrayış, bədii qavrayış və onun xüsusiyyətləri, ən nəhayət nəticə-şəxsiyyətə təsir, mənalı sistemlərin şüurda inikası, şüurun formalaşması və s. məsələlərdir.

Müasir şəraitdə mütaliənin hansı konkret probleminin nəzəri və təcrübə marağı kəsb etməsi sualına birdəfəlik cavab vermək çətindir. Çünki, müasir mütaliə nəzəriyyəsi mürəkkəb problemlər kompleksini birləşdirdiyi üçün onun dərinlən tədqiqi yalnız müxtəlif elmlərin tədqiqat üsullarından istifadə etməklə həyata keçirilə bilər.

İctimai həyatda mütaliə bir sıra mühüm funksiyaları yerinə yetirir. Mütaliənin aşağıda qeyd olunan dörd mühüm funksiyası vardır. Bunlar: 1. Təşkilati funksiya; 2. Qiymətləndirmə və istiqamətləndirmə funksiyası; 3. Kompleks xarakter daşıyan təlim, təhsil və tərbiyə funksiyası; 4. Modelləşdirmə funksiyasıdır.

Təşkilati funksiya dedikdə – burada ölkənin əhalisinin kollektiv fəaliyyətinə, bu fəaliyyətin planlaşdırılmasına, əlaqələndirilməsinə və tənzimləndirilməsinə mütaliənin təsiri nəzərdə tutulur. Bu fikir onunla izah olunur ki, dövlət sənədlərinin, müxtəlif qərar və göstərişlərin mətbuat vasitəsilə təbliği, adamların əhəmiyyətli hadisələrlə tanış edilməsi ölkənin həyatında xalqın şüurlu iştirakını təmin edir, onların vətəndaşlıq hisslərini

fəallaşdırır, hər kəsin üzərinə düşən vəzifəni yerinə yetirməyə səfərbərliyə alır.

Mütaliənin qiymətləndirmə və istiqamətləndirmə funksiyasını izah edərkən göstərmək lazımdır ki, oxucular oxuduqları kitablardan və dövrü nəşrlərdən yalnız müxtəlif məsələlər üzrə məlumat məcmusunu deyil, həm də bu məsələlərin, hadisələrin sosial baxımdan qiymətləndirilməsi haqqında aydın təsəvvür əldə edirlər.

Beləliklə, mütaliə müasir dövrün və tarixi keçmişin hadisələri ilə yaxından tanış olmağa, ictimai münasibətlərin dərk edilməsinə, həyatda obyektiv baxışın formalaşmasına, eləcə də cəmiyyətin həyat təzi üçün xarakterik olan etik, hüquqi və estetik normaların mənimsənilməsinə kömək edir.

Mütaliənin tədris, təhsil və tərbiyə funksiyaları kompleks xarakter daşıyır. Bir-biri ilə qırılmaz surətdə bağlı olan bu proseslər də mütaliənin nəticəsi olaraq cəmiyyət tərəfindən toplanmış biliklərin mənimsənilməsi (tədris), bu biliklərin sisteminin yaradılması (təhsil) və şəxsiyyətin inkişafı gedişinin idarə edilməsi (tərbiyə) kimi ifadə olunur. Bu funksiyalar insanın məktəbə getdiyi ilk dövrdən ömrünün sonuna qədərki intellektual fəaliyyətində ifadə olunur.

İnsanın təfəkkürünü qidalandırmaq baxımından mütaliə tərəfindən yerinə yetirilən funksiyalardan biri də modelləşdirmədir. Mütaliənin modelləşdirmə funksiyasının özünəməxsus cəhətləri vardır. Belə ki, mütaliə prosesində çap əsərlərindən götürülmüş hər bir məlumat bəhs edilən mövzunun və onunla əlaqədar məsələlərin bu və ya digər tərəfinin insan təsəvvüründə modelini yaradır. Bu cəhətdən mütaliə nə qədər hərtərəfli, həyat məsələlərini təsvir edən mətnin dərk edilməsi nə qədər dərindirsə, oxucunun təsəvvüründə həmin məsələnin modeli bir o qədər həcmli, tam və aydın olur. Bütün bunlar isə mütaliəni doğuran səbəb və məqsədlərlə əlaqədardır.

Elmi ədəbiyyatda mütaliənin səbəb və məqsədlərinin növləri təxmini olaraq aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir.

1. Həyat təcrübəsi qazanmaq və özünütəkmilləşdirmə
2. İdraki ehtiyac
3. Şəxsi təhsil və təcrübi faydalanmaq

4. Emosional və estetik tələbat

5. Əylənmək.(4,s.163)

Əlbəttə bu bölgünün özü də tam hesab olunmur. İnsanı müəliyəyə cəlb edən daha başqa səbəblər haqqında fikirlər söylənilmişdir.

İnsanı müəliyəyə cəlb edən səbəblər haqqında müəliyə psixologiyası sahəsində aparılan tədqiqatlarda kifayət qədər fikirlər söylənilmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, müəliyə nəzəriyyəsinin formalaşdırılması məsələsi ilə məşğul olan bir çox elmi araşdırmalarda müəliyə psixologiyasının xüsusiyyətləri oxucu psixologiyasının fonunda nəzərdən keçirilib. Lakin yaddan çıxarmaq olmaz ki, müəliyə prosesinə oxucu şəxsiyyəti, onun sosial statusu, həyat fəaliyyəti, tələbat və maraqları, həmçinin idrak səviyyəsi nöqtəyi-nəzərindən yanaşan oxucu psixologiyasından fərqli olaraq, müəliyə psixologiyası oxucunu bütün xüsusiyyətləri ilə kompleks halda götürməklə, eyni zamanda bu problemin digər tədqiqat obyektı olan kitab, çap məhsulu, onun struktur komponentləri və qavranılması tərzı, eləcə də bədii və elmi qavrayışın psixoloji aspektlərini də yaddan çıxarmır.

Oxucuların müəliyə etmək tərzləri və motivlərinə, eyni zamanda yaş, peşə, cins, sosial faktorlara görə təsnıfləşdirilməsi problemi ilə də əsasən oxucu psixologiyası elmi məşğul olur. Müəliyə psixologiyası isə daha geniş spektri – müəliyə prosesinin psixoloji mexanizmini, fərdi-psixoloji, fikri proses kimi spesifik xüsusiyyətlərini, elmi araşdırmaya daha çox ehtiyacı olan qavrayış və digər idrak proseslərinin (diqqət, hafızə, təfəkkür, təxəyyül) sistemli müəliyəni şərtləndirən amillər kimi öyrənilməsi məsələlərini əhatə edir.

Fəaliyyətin dərkətmə – estetik, həmçinin professional sferasına birbaşa təsir edən müəliyənin nəticəsi öz növbəsində oxucu fəaliyyətinin bir motivləşdirilmiş – sövqətmə mərhələsini yaradır. Beləliklə əldə edilmiş nəticələr və onların qiymətləndirilməsi əsasında oxucu fəaliyyətinin təkrar istehsalı baş verir.

Müəliyənin elmi-tədqiqat istiqamətləri müəliyə psixologiyası tərəfindən araşdırılan problemlərlə – yəni müəliyə prosesinin psixoloji məzmunu, mexanizmi, qavrayış, təfəkkür, nitq və

şüür mərhələləri ilə məhdudlaşmır. Elmi və bədii sözlə mənəviyyətə təsir göstərmək, mənəviyyət sahibini real, məqsədyönlü və xeyirxah fəaliyyətə sövq etmək, əxlaqi keyfiyyətlər aşılamaqla da mütləq cəmiyyətin bütövlükdə, eyni zamanda hər bir fərdin ayrı-ayrılıqda həyatında müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Öz təsir obyektinə görə mütləq psixologiyası ilə haradasa yaxınlıq təşkil edən mütləq pedaqogikası məhz bu vəzifələrin yerinə yetirilməsini nəzərdə tutur. Mütləq pedaqogikası ilk növbədə mütləqin, hissi predmetlərlə ifadə olunan emosional-tərbiyəvi, eyni zamanda təfəkkür materialları vasitəsilə idraki funksional xüsusiyyətlərini araşdırır. Bütün bunlarla bərabər, sistemli mütləqin elmi-nəzəri, həmçinin təcrübi əsaslarının işlənilib hazırlanması, onun həyata keçirilməsi yollarının müəyyənləşdirilməsi, mütləqin daha çox keyfiyyət göstəricilərinin aşkar edilməsi problemləri də mütləq pedaqogikasının tədqiqat obyektlərindəndir.

Şəxsiyyətin mütləq vasitəsilə tərbiyə olunması prosesi birinci növbədə ailədə başlanır. Sonra orta ümumtəhsil məktəblərində davam etdirilir, sonrakı ali və orta ixtisas təhsili zamanı davam edərək geniş məzmun kəsb edir.

Mütləqin təhsillə birgə həyata keçirdiyi pedaqoji funksiyalar özünü ümumtəhsil məktəblərində daha aydın göstərir. Belə ki, siniflərdə, uşaq və məktəb kitabxanalarında keçirilən ifadəli oxular, sinifdən xaric oxu tədbirləri, müxtəlif dərnək məşğələləri, uşaqları ardıcıl və sistemli mütləqə cəlb etməklə bərabər, onlarda vacib olan mənəvi keyfiyyətlər formalaşdırır.

Professor A.Xələfov bu barədə yazır: «Təhsil sisteminin çoxillik təcrübəsindən məlumdur ki, sinifdən kənar mütləq şagirdlərin əqli inkişafında, tədris olunan fənlərin daha dərinlən mənimsənilməsində, ümumiyyətlə, şagirdlərin ümummədəni səviyyəsinin yüksəlməsində, hərtərəfli, ahəngar inkişafda və tərbiyədə olduqca mühüm rol oynayır.» (3,s.325)

İnsanpərvərlik, əməkdə və ünsiyyətdə həmrəylik, fəal həyat mövqeyi, fikir və fəaliyyətin bacarıqla əlaqəsi, ideya inamı, həqiqi milli mənlik və s. bu kimi yüksək insani keyfiyyətlər şəxsiyyətin mənəvi-əxlaqi zənginliyinin göstəriciləridir. Cəmiyyətin bütün tərbiyə və təhsil strukturları ilə qarşılıqlı əlaqədə

olan müaliə də bütün bu keyfiyyətlərin formalaşmasında mühüm təsiredici gücə malikdir. Şəxsiyyətin əxlaq və həyat mövqələrini aydınlaşdırmaqla müaliə ona sanki mənəvi mövqe qazandırır. Həyatın aydın dərk edilməsi, şəxsiyyətin fikir və hərəkətləri ilə səciyyəolənən mənəvi mövqe insanda hadisələrə, ictimai hallara, əməllərə prinsipial münasibət formalaşdırır.

Sistemli və ardıcıl müaliə üçün kitabların seçilməsi və toplanmasında məqsədəmüvafıqlıqlı izlənilməlidir. Yalnız sistemli müaliə oxucuya, öz bilik və məlumatını, təsəvvür və anlayışını, elmi dünyagörüşünü daha dərindən formalaşdırmağa imkan verir. Sistemli müaliə oxucunun müstəqil mühakimə yürütmək qabiliyyətini inkişaf etdirir, onun zəkasını və hissini zənginləşdirir.

İnsana həyatda professional mövqe qazandıran ali təhsil strukturu ilə təmasda olan müaliə öz pedaqoji funksiyasını daha çox kitabxanalar vasitəsilə həyata keçirərək, ona mənəvi mövqe qazandırır.

Təhsil prosesinin iştirakçısı kimi müaliə pedaqogikasının və onun daşıyıcısı olan kitabxanaların kəsb etdiyi əhəmiyyət öz əksini mühüm dövlət sənədlərində də tapmışdır. Bütün bunlar müaliənin geniş ictimai məzmun kəsb etdiyini təstid edir.

Müaliənin ictimai məzmun kəsb etməsi və sosial xarakter daşması bu gün daha aydın şəkildə meydana çıxır. Müaliənin belə bir mahiyyət kəsb etməsi aşağıda qeyd olunan sahələrdə xüsusilə nəzərə çarpır:

1. Müaliə getdikcə daha çox adamın ictimai şüurunun və dünyagörüşünün formalaşmasına, onlarda yüksək mənəvi ideyaların tərbiyə edilməsinə xidmət göstərən mühüm vasitəyə çevrilir.

2. Fasiləsiz şəxsi təhsili həyata keçirmək, dövlət səviyyəsində əhalinin ümummədəni səviyyəsini yüksəltmək üçün müaliədən geniş istifadə olunur.

3. Müaliə həm də insanların peşə, bilik və vərdislərinin səviyyəsini yüksəlməsinə xidmət edən səmərəli vasitəyə çevrilir.

Cəmiyyətin həyatında müaliənin rolunun artması, sosial funksiyalarının genişlənməsi onun getdikcə kütləvi xarakter almasına səbəb olur. Bu işə kitaba, müxtəlif çap məhsullarına

daha çox müraciət edilməsi ilə nəticələnir. Ona görə də respublikamızda adamların müaliənin təmin edilməsi ciddi dövlət qayğısına çevrilməlidir. Əlbəttə, bu sahədə az iş görülmür.

Müaliənin kütləviləşdirilməsi sahəsində isə kitabxanalar aparıcı qüvvə hesab olunur. Kitabın nəşrinin və yayılmasının kommersiya xarakteri aldığı bir şəraitdə əhalinin müaliyəyə olan tələbatı ən çox kitabxanalar vasitəsilə ödənilir. Kitabxanalar tarixən, eləcə də bu gün kütləvi müaliənin təşkilatçısı olaraq qalır. Çünki kitabxanalar:

a) Əhalinin müaliəsini təşkil etmək üçün sistemli qaydada seçilmiş, oxucuları maraqlandıran problemləri öyrənmək əsasında yaradılmış kitab fondlarına malikdirlər.

b) Kitabxanalar müaliənin təşkilatçısı kimi ölkə ərazisində planlı qaydada yerləşdirilmiş, əhaliyə daha çox yaxınlaşdırılmış, həmçinin müxtəlif oxucu qruplarını müntəzəm müaliyəyə cəlb etmək üçün böyük imkanlara malikdirlər.

c) Burada hər bir oxucunun müaliəsi üçün lazım olan kitabların məqsədyönlü şəkildə seçilməsinə kömək göstərmək, oxuculara kitabxananın məlumat aparatından istifadə etmək vərdişi aşılamaq imkanına malik mütəxəssis işçilər üçün səmərəli fəaliyyət göstərir. Bütün bunlar əhalinin intellektual tələbatının ödənilməsi üçün müaliənin sosial zərurətə çevrilməsini şərtləndirən amillərdir.

Ədəbiyyat

1. *Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. C. 6.- B., 1982.-S.351*
2. *Bayramov Ə.S. və Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya/ Ali məktəblər üçün dərslik.- B., 2002.- 624 s.*
3. *Xələfov A. Kitabxanaşünaslığa giriş. Dərslik. 3 hissədə. H. 1-2.- B., Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2001.- 400 s. H.3-B.: BUN, 2003.- 315 s*
4. *Художественное восприятие. Сборник.-Л.: «Наука», 1971.- 386 с.*

5. Засорина Л.Н. Структура читательской деятельности. Психолого-педагогический аспект. Психологические проблемы чтения. -Л.-1981.- 126 с.

Сахиб Рзаев

Функции чтения и механизм его влияния на человека

РЕЗЮМЕ

В статье раскрываются общественная сущность и социальный характер чтения и его роль в формировании личности. В этой связи освещены содержательные функции чтения и механизм его воздействия на отдельные личности и общества в целом.

Sahib Rzayev

*The functions of reading and its influence
mechanizm to the man*

SUMMARY

In the article is explains the public essence and social character of the reading and its role in formation of person. From this point of view is lichterend the base functions of the reading and its influence mechanism to the separately persons and generally to society.

